ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL V MEM. 1

COMEMORAREA LUI EDGAR QUINET, CU OCAZIUNEA SEMICENTENARULUI MORŢII LUI

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CVLTVRA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI
1925

COMEMORAREA LUI EDGAR QUINET, CU OCAZIUNEA SEMICENTENARULUI MORȚII LUI

DE
N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 3 Aprilie 1925

I

Franța a comemorat pe unul din acei scriitori cari au avut în ei trei din cele mai distinse înfățișări ale cugetătorului: istoricul, preocupat de mersul societăților omenești, de principiile după cari se conduce, filozoful urmărind ideile generale ce reies din aspectele variate ale vicisitudinilor umane și predicatorul doctrinelor în care vede cea mai sigură îndreptare pentru umanitatea în mijlocul căreia trăește.

Edgar Quinet e însă și mai mult decât acesta. Acel care dela cele dintâiu studii ale sale a fost atras de cântecul arhaic al Indiei Vedelor, căruia i-a consacrat teza de doctorat, pentru a trece la examinarea cu suflet înțelegător a marilor construcții de poesie narativă izvorîte din fantezia aceleiași Indii și acel care a știut găsì apoi legăturile spirituale dintre vechea Grecie măreață și dintre începuturile naive ale Greciei noi, cercetătorul cu simpatie și emoție a tainelor cuprinse în religiile tuturor timpurilor, prețuitorul fin al comorilor de artă din Spania, a fost și poetul din «Ahasvérus» și din «Napoléon», din «Prométhée» și din «Les Esclaves». De fapt, el a amestecat totdeauna farmecul cuprinzător de intime adevăruri al poesiei cu enunțarea credinților sale și a dat poesiei înseși acea consolidare internă care nu poate venì decât din convingerile dominante.

Aceste convingeri le-a păstrat el, cu o admirabilă statornicie și cu meritul, rar, de a le puteà mențineà cu tot necontenitul adaos al cetirilor noi și a punctelor de vedere ce se deschideau spre alte orizonturi. Toată vieața lui a fost stăpânită de ele. Ca și Hugo, el se îndărătnicì să nu se întoarcă în Franța imperială a «uzurpatorului» și trăì astfel,

și după întoarcerea lui Michelet, genialul prieten cu care colaborase și schimbase idei atâția ani, pe pământul de exil al Belgiei: numai după catastrofa lui Napoleon al III-lea reveni pentru a participà, puțină vreme, la activitatea politică a unei epoce noi, în a cărei ivire el vedeà numai triumful libertății glorificate de dânsul.

De noi l-a apropiat încă de după 1830 sentimentul de dreptate față de popoarele în suferință, compătimirea lui de poet pentru sufletele incapabile de a se manifestà cu toate puterile lor, cunoașterea, cât de slabă, a unei literaturi care vibrà de aspirațiile unei întregi societăți pe cale de a-și construì patria nouă. Pe urmă însă legătura de iubire cu una din Româncele cele mai cultivate și mai inteligente din vremea ei, cu fata lui Gheorghe Asachi, Hermiona, rămasă văduvă în străinătate, cu un copil pentru care Quinet avu sentimente părintești, îl făcură să afle ceeace în vieața poporului și în trecutul istoric erà mai în stare să trezească, împreună cu o curiozitate simpatică, și admirația omului capabil de a prețuì ceeace vrednicia acestui neam a știut să dee și ca fapte de arme și ca înfăptuiri de frumuseță.

Nu se prețuește de ajuns în istoria culturii noastre valoarea raporturilor pe cari unii dintre Românii epocei eroice au știut să le creeze și să le întreție cu fruntașii cugetării și scrisului din Apus. Pentru aceasta trebuià și o cultură generală mai întinsă și o nevoie de orizont, o putință de orientare, o atitudine capabilă de a trezì interes și simpatie la aceste personalități nu totdeauna ușoare de apropiat. Dacă tinerii dela 1848, crescuți franțuzește, s'au găsit la Paris, în anii exilului, ca între ai lor, ba mai mult decât în țara lor însăși, dacă Eliade și-a descoperit tovarăși în Franța aceleiași epoce printre romanticii politici cari ca și dânsul jurau pe principiile sfinte ale ideologiei mistice, Asachi, care n'aveà nici vârsta de entuziasm a celor dintâiu, nici aspirațiile celuilalt către noile construcții sociale și naționale, s'a prezintat în fața ginerelui care l-a respectat și a eternisat sentimentele sale de venerație prin medalia executată la Bruxelles în anii de exil, ca un spirit de aceeaș treaptă, cu aceleași preocupații. Quinet îl numește «unul care mai mult ca oricare a contribuit glorios la trezirea și a pregătit renașterea nației românești». In cele spuse de bătrânul poet moldovean, crescut în Viena și în Italia, scriitorul francez a găsit întărirea și completarea știrilor culese de el însuș pe apucate cu douăzeci de ani în urmă, când compuneà articolele despre Români culese chiar sub acest titlu pentru viitor, *Les Roumains*, în 1839. Fără a puteà comunicà luptătorului pentru ideile de libertate

națională o informație suficientă, el, care l-a ajutat și la tipărirea operelor complete din 1857, i-a întreținut necontenit calda simpatie pentru lucrurile noastre. Și nu se poate zice că paginile avântate ale acestui creator de curente au rămas fără efect asupra deciziunilor diplomatice care ni-au permis să ni întemeiem o singură patrie între Carpați și Dunăre.

II

Dând tributul cuvenit de recunoștință memoriei sale, într'un moment în care prea adeseori vieața poporului nostru servește în Apus, sub condeie străine sau și românești, scriind în limba franceză, numai ca subiect pentru expuneri false, compromițătoare pentru noi, de stricăciune la modă, sus, și jos, de superstiții înjositoare, cred că e bine să amintesc, după atât de interesanta «istorie a ideilor» lui, cum s'a format acest spirit de credință și de luptă, care ni-a dat o parte așà de largă în preocupațiile și simpatiile sale.

Născut la Bourg-en-Bresse, în calea spre Savoia, dintr'o mamă calvină, care n'a rămas fără influență asupra desvoltării unei conștiințe foarte exigente față de ea însăși, el a fost botezat în legea catolică, singura obișnuită în locul unde văzuse lumina zilei. Erà momentul triumfurilor napoleoniene și tatăl erà comisar de răsboiu pentru Impărat pe malurile Rinului. Copilul fu purtat prin multe locuri străine, Bruxelles, Colonia, Wesel, pe unde mai târziu erà să-i umble gândurile și unde aveà să i se înfățișeze adăpostul. S'a jucat el, fiul de ofițer, cu soldații dela Austerlitz.

A descris cu duioasă pasiune casa de țară din Certines, lângă Bourg, cuib între cireși, meri și nuci, între salcâmi și plopi, unde s'a întors încă din 1807 cu mamă-sa. A fost un țărănaș cu secerea în mână printre lucrătorii moșioarei părintești: o practică de democrație muncitoare, care prinde bine. A copt singur în cuptorașul lui pâne din grâul secerat de dânsul. Astfel a învățat, cum spune însuș, «sfințenia muncii altuia». A păzit boii și caii ca orice rândaș. Și a deprins astfel în singurătate să asculte glasurile naturii, ale vietăților mici și blânde, care toate sunt lecții de poesie.

Ca oameni, un bătrân trapist cerșetor, care slujește liturghia pentru doamna de altă lege și pentru micul sălbatec dat la școala liberă a lui Dumnezeu. «Biserică numai bună, săracă, umilă, gângavă, deschisă tuturora, ca în vremea evangheliei». «Preotul cu crucea de lemn, cu

potirul de lemn». Mama dă o educație religioasă, străină de orice dogmă, răspândind rugăciunile oriunde «pe câmp, în pădure, în grădini, în livadă», la vremurile știute. «N'am auzit niciodată aceeaș rugăciune zisă de două ori. In fiece zi, în fiece seară rugăciunea se schimbà, după nevoie, după greșelile zilei, după tristețele și strângerile de inimă ale momentului».

«Erà vieața noastră de fiecare zi, expusă, desvăluită înaintea marturului celui mare». «Nu auzisem nimic vorbindu-se de îngeri, de Biserică, abià de Hristos». Nici măcar creștinismul «Imitației».

Invață la un profesor de matematică din Bourg «fără carte, fără hârtie, fără condeiu, fără cerneală», scriind pe nisip și pe tabela neagră fără a ști să cetească, învățătorul declarând că nu s'a văzut om știind scrie care să nu fie deprins a cetì. Latina și-o însușește între prăjituri. Intâia cetire e într'o carte de povești, pe care le crede adevăr. In orășelul Charolles între povestirile soldaților eroici, e dat, după șapte ani, în școala unui biet fost preot, răspopit și caterisit, sărac și desprețuit, gângav și el și surd, cunoscând pe Virgil prin Scarron, care crede că Rafael și Michel-Angelo erau niște vestiți profesori de caligrafie. Muzica se învăță la un profesor a cărui Marsilieză, strigată cu desperare, căutà să înăbușe tropotul Austriacilor intrând în oraș. Cu mama însă copilul cetește tragicii francezi, pe urgisitul Voltaire și chiar *Hamlet și Macbeth*, plus operele d-nei de Staël.

Ororile lui 1812 sfarmă idila. Copilul se deprinde cu lupta și suferința. In 1814 satul caută, într'un avânt naiv, să se apere de «Kaiserlichi». Bătrânii mor de robie, copiii se adună în oaste. Când totuș Austriacii întră, mama prinde a plânge. Dușmană a lui Napoleon, ea plânge și, pentru el, plângând pentru țară. «Zgomotul copitelor sună, în mijlocul tăcerii oamenilor ca pe un mormânt». «De atunci», va scrie bătrânul, «n'a mai fost în Franța vieață ușoară».

Ocupația din 1814 pune în contact pe viitorul prieten al națiilor apăsate cu fiii uneia din ele: Ungurii cu mustățile date cu unt, cari-i vorbesc latinește. Tatăl îi întrebuințează, de altfel, ca pe niște simpli servitori ai nevoilor și distracțiilor sale. Dar intimitatea se mântuie printr'o amenințare a lui de a fi bătut și prin administrarea acestei pedepse unui biet om din partea locului în chiar grădina casei. Din prezența dușmanului rezultă totuș o adevărată furie de luptă cu copiii din vecinătate, care în gândul micului erou erà o anunțare a revanșei ce va venì. Cetirea în timpul îngrijirii date neajunsurilor înfrângerii erà

alcătuită din romanul cavaleresc «Quatre fils Aymon» și din «Evreul Rătăcitor». Alături, sora desfășură o întreagă activitate literară copilărească.

Mama se întoarce din Parisul cucerit, cu iubire pentru cocarda albă a Bourbonilor, obiect de despreț pentru viitorul apostol al revoluției democratice. Quinet a văzut pe contele de Artois în mijlocul entuziasmului popular, și lângă el pe mareșalul Ney, eroic, dar mângâind pe copii. Dar el aclamă întoarcerea lui Napoleon, acum «figură distinctă» înaintea închipuirii lui aprinse: un regiment sub ordinele sergentului-major mai îndrăsneț trece în fața lui la vechiul călăuz către victorie și el, băiețelul, îi dă cocarda din piept pe care o ascunsese între viorele. El însuș poartă prin sate steagul tricolor cusut de o fetiță. Waterloo îl zguduì, dar idolul nu căzù în sufletul său nici la vederea soldaților fără arme cari veniau spre sate, cu bățul alb de cale în mâni. Și iarăș apar, mai trufași, Ungurii vorbind latinește.

Alături tatăl lucrează la mari probleme de fizică. Copilul, căutând singurătatea, trăiește între cărțile lui, pe care cu câtă mândrie! «le înțelege». «Marii poeți abrupți» îl atrag. Vrea pe Shakespeare și pe Tasso, dar nu pe Ossian, atât de admirat atunci. Desprețul curent pentru «ideologie» îl exasperează; ironia obișnuită îl sângeră. Sunetele vioarei îl răpesc, ca un glas de vrăjitor chemând în alte lumi: trezește noaptea pe strună chemările duioase. Tristeța înfrângerii e întrucâtva mângâiată de revelațiile frumuseților necunoscute.

In 1815, «colegiul» vremurilor de pace, cu cariere bine stabilite, îl închide pe ani de zile «înăbușit». «Instrucția mohorîtă (*maussade*), forțată», «urîtul, nostalgia», «vălul incolor» (*terne*) «uniformitatea dureroasă». Scriitorul ilustru spune că-i sufere încă urmările. De pe zidurile închisorii, ochii șoimului tânăr scrutează orizontul. «Studiile mahinale» nu înlocuesc natura, familia, poporul în care se confundă. Emoțiile curate sunt ținta batjocurii. «Niciodată un cuvânt de încredere, de intimitate»[1]). Ca lecturi dela Shakespeare, cade la Florian ... «Sclavul rău» ajunge a râvnì să fie un «sclav perfect» (*accompli*). Il înalță numai întâia iubire precoce și tresărirea unui sentiment religios mai precizat, deșì în el se unesc sfaturile preotului catolic și dulcile recomandații ale mamei calvine.

Altă iubire, gânduri de moarte, încercare nebună de a o grăbì, apoi trei ani la «temnița» colegiului din Lyon. Dar aici zâmbetul unui preot

[1]) Jamais une parole de confiane, d'intimité; p. 193 din ediția de la 1858.

înțelegător îndulcește asprimile disciplinei. Deodată revelația antichității latine zbucnește, și o adevărată pasiune se trezește în sufletul colegianului. Bolnav, *Eneida*-i deșiră versurile la căpătâiu. Comentariile îl introduc în realitățile arheologiei. Barbarii noi îl ajută a înțelege pe cei vechi, și el își dă seama că o vreme e ca altă vreme. Ideia de a scrie o istorie a năvălirilor licărește în mintea celui care văzuse pe cea din urmă. Dar se aprinde și de poesia abstractă a algebrei, pe când caută însuș ritmuri spre a-și exprimà pasiunea pentru o icoană a tinereții sale.

Intră la școala Politehnică în 1820. Până în 1825 cunoscù pe Michelet. Pasiunea trecutului, lăcomia concepțiilor de filosofie biruiră. Lumea câștigă în el unul din marii agitatori de idei.

Incă din 1823 Quinet scrie «Istoria conștiinței umane» și «Personalitatea morală», în 1824 «Introducerea la filosofia istoriei omenirii» și «Tabletele Evreului Rătăcitor», după ce încercase a studià «Instituțiile politice în raport cu religia». Invățase limba germană pentru a traduce pe Herder, în vremea când aveà gata o carte despre Bossuet. «Grecia Modernă» e din 1830, atunci când numai la 1839 erà să-și ia doctoratul la Strasbourg înainte de a începe cursul la Lyon, care precedă pe acela, glorios, dela Collège de France.

In ce se rezumă sistemul lui de cugetare?

La sfârșitul acestei cărți a spus-o însuși și nu voiu face decât să transcriu cuvintele lui:

«Cât am avut un cuvânt, am apărat cauza popoarelor, a celor slabi, a naționalităților cari cer să învie. Am murit cu ele, e drept. Dar sunt îmmormântat cu Italia, cu Veneția, cu Polonia, cu Ungurii, cu Românii».

Când va fi chestia de patrie, câțiva oameni binevoitori *de bonne volonté* își vor amintì de mine».

Ceeace în mijlocul Românilor în sfârșit uniți, facem noi astăzi.
